

De emancipatie van de natuur in de stad is voltooid

Nieuwe ideeën over groen

Natuur in de stad is tegenwoordig meer dan een groenstrook of een parkje. De stad is een ecosysteem en de natuur in dit ecosysteem heeft soms een heel andere functie dan een zo complex mogelijke biodiversiteit of zo veel mogelijk zeldzame soorten. Met alle mogelijkheden van dien: vlinders die houden van fabrieken, visdiefjes die broeden op torenflats, mensen die wonen op ecoducten, planten die helpen met het opruimen van fijn stof. Voor onderzoekers is het de truc om alle mensenwensen voor natuur in één integrale vraag onder te brengen, weet Alterra-onderzoeker drs. Wim Timmermans.

Onkruidbestrijding met de borstelmachine, en niet met de gifspuit.

De natuur: een groeiend, netwerkend ecosysteem, dat overal zijn weg probeert te vinden.

Ecologisch groenbeheer is tegenwoordig gangbaar. Het onkruid tussen de stoep-tegels wordt niet meer bestreden met de gifspuit, maar met veeg- en borstelmachines. De laatste vondst is een stoommachine die het onkruid verwijdert door er stoom met hoge druk op te blazen. Gemeenten zijn trots op hun ecologische benadering van het groenbeheer. Wageningen kreeg onlangs als eerste gemeente het Gouden Certificaat in het kader van de 'Barometer Duurzaamheid Terreinbeheer'. En gemeenten zijn trots als Alterra concludeert dat het goed gaat met de wilde bijen in hun grondgebied. Het onderzoek naar andere manieren van omgaan met stedelijk groen kwam op gang rond 1990. Toen al experimenteerden veel gemeenten met aangepaste vormen van beheer. 'Maar liefst 50 procent van de gemeenten probeert tot een natuurlijker beheer van wegbermen te komen', schreef Boomblad in mei 1990 op basis van een onder alle Nederlandse gemeenten gehouden enquête. Wel waren er toen nog veel problemen met dit beheer, voornamelijk van economische, organisatorische en sociale aard. Duidelijk werd bijvoorbeeld dat de mens een zwaar onderschatte factor was in de strijd tegen onkruid op verhardingen. 'Als een mooi tuinplantje plotseling ontsnapt uit een keurig aangelegd voortuintje en op het trottoir vrolijk verder groeit, dan is het ineens onkruid geworden', zei Klaas van Dort. Daarom werd begonnen met een aantal langlopende experimenten om alternatieve methoden te vinden om ongewenste kruiden-

groei tegen te gaan en tegelijkertijd de tolerantiegrenzen van de bevolking te verleggen.

Meer dan een randje

Terugkijkend op die periode ziet Wim Timmermans het begin van een emancipatie van het groen in de stad. Het besef groeide dat de stadsparken, de groenstroken en ook het onkruid tussen de stoep-tegels niet alleen een groen randje zijn in het stedelijke weefsel. Duidelijk werd dat groen niet op zichzelf staat, maar deel uitmaakt van een complex systeem. Met het besef dat natuur een groeiend, netwerkend ecosysteem is, groeide ook het besef dat de natuur in de stad functioneel is, zowel voor de stad en zijn bewoners als voor de biodiversiteit in Nederland. Tegenwoordig schrikt niemand meer als blijkt dat de stad een veel grotere diversiteit aan planten en dieren heeft dan het omringende platteland.

In februari 2002 schreef Boomblad over een onderzoek van Robbert Snep, waaruit bleek dat de leidingenstroken en braakliggende terreinen op de industrieterreinen in de Rotterdamse Botlek een uitstekende leef-omgeving zijn voor vogels en vlinders. En de pioniers achter het ecologische groenbeheer, Arie Koster en Anne Oosterbaan, schreven in 2002 in het door Timmermans uitgegeven boek 'Wie is bang voor de stad?' dat ecologisch groenbeheer de basis vormt om de natuur de stad in te brengen, maar dat de mens daarvoor de condities moet scheppen. De ontdekking dat het de mens is die een plantje tussen stoep-tegels als onkruid

bestempelt, was de voorbode van een sterke verbreding van het stadsecologisch onderzoek bij Alterra. Die vernieuwing kwam in een stroomversnelling door de komst van Sjef Langeveld. Voor hem was groen geen geïsoleerd object in de stad, maar een integraal onderdeel van het gehele stadsmilieu. Hij predikte de emancipatie van het groenbeheer en haalde daartoe een onderzoeksgroep bij elkaar die niet alleen bestond uit ecologen, maar ook uit economen, econometristen, ruimtelijke-orderingsdeskundigen, landschapsarchitecten, recreatiesociologen en stedenbouwkundigen. Waar aan het groen in het verleden vaak niet meer dan een kijkfunctie werd toegedacht, ►

► werd het nu een wezenlijk onderdeel van bijvoorbeeld wegenbouw, stadsontwikkeling, beheer van waterlopen en andere civieltechnische werken.

Ecopolis

Een onderzoeker die de meer integrale aanpak van groen in en om de stad op een conceptuele manier onder woorden bracht, was dr. Sybrand Tjallingii. Hij ontwikkelde het principe van de ecologisch verantwoorde stedelijke ontwikkeling. Hij deed dat rondom de vier stromen die iedere stad kent: waterstromen, energiestromen, afvalstromen en verkeersstromen. De omgang met deze stromen bestond in zijn ogen vooral uit een centraal-decentraal probleem, waarbij de oplossing van de problemen meestal werd gevonden in het verschuiven ervan. In Boomblad van februari 1993 lichtte Tjallingii dit als volgt toe: 'Bij problemen met waterstromen in de stad gaat het bijvoorbeeld om overlast, verdroging of vervuiling. De traditionele oplossing is dan het vergroten van aan- en afvoerkanalen of het doorspoelen ervan. Deze maatregelen verschuiven het probleem echter van de stad naar de aan- en afvoergebieden.' Het werk van Tjallingii mondde uit in de Ecopolis-strategie. Die wordt op dit moment door bijvoorbeeld de gemeente Wageningen tot uitvoering gebracht, onder andere in Euregio-verband samen met de Duitse gemeente Rheinberg. Daarbij richten beide gemeenten zich op de versterking van duurzaamheid in het netwerk van bestuur, bedrijfsleven en wetenschap. Ook bij de Waalsprong van Nijmegen, het Waterplan

De 'bosbus' is een treffend voorbeeld van de weelderige groei aan groene ideeën.

Delft en de Rotterdamse stadssingels is gebruikgemaakt van de Ecopolis-strategie.

Wilde plannen

Volgens Timmermans is de emancipatie van het groen in de stad, die mede door het werk van Koster, Langeveld en Tjallingii werd vormgegeven, voltooid. 'Op dit moment is groen een integraal onderdeel van de stad. Daarom moet je niet meer vanuit de emancipatie blijven doordrammen. Natuur is in de stad niet iets op zich, maar het is ergens omdat het daar een bepaalde rol heeft gekregen in de context van die plek. De leidingenstroken in het Rotterdamse havengebied zijn daar een mooi voorbeeld van. Doordat die uit veiligheids- en onderhoudsoverwegingen telkens werden gemaaid, ontstond een schraal milieu dat aantrekkelijk was voor vogels en vlinders. Een ander voorbeeld is het onderzoek naar fijn stof dat Vincent Kuypers nu doet.

Daarbij gaat het dus niet om doelsoorten die je zou willen hebben in de natuur, maar om de vraag welke planten helpen fijn stof te binden. Het gaat dus om natuur die functioneel is binnen de stedelijke context.'

Het besef dat natuur een functioneel onderdeel kan zijn van een stad of een industrieterrein betekent volgens Timmermans ook dat je in de context van die stad of dat industrieterrein, anders met natuur kunt omgaan. Gedurfd er ook, blijkt uit het boek 'Natuur en de stad'. Daarin staan enkele nogal wilde ideeën van Alterra-onderzoekers en anderen over hoe natuur en de stad in één project kunnen worden verenigd. Neem het idee om huizen of kantoren te bouwen op, langs of onder een econduct, zodat de mensen kunnen kijken naar de migrerende edelherten. Of het plan om aan de buitenwanden van torenflats nestkasten te monteren, zodat de flats een broedplek zijn voor visdiefjes of andere vogels, en er een 'ecologische hoogstructuur' kan groeien. Timmermans moet lachen als hij met deze ideeën wordt geconfronteerd, maar snel wordt hij serieus. Het waren inderdaad wilde plannen, erkent hij, maar ze illustreren wel de manier waarop Alterra zich bezighoudt met de relatie tussen stad en natuur. Dat het ecologische groenbeheer tegenwoordig door andere instituten en gemeenten zelf wordt uitgevoerd, en dat een gemeente als Wageningen de Ecopolis-gedachte met andere adviesbureaus in praktijk brengt, is volgens Timmermans onderdeel van de werkwijze van Alterra. 'In die zin zijn we ook geen concurrent voor adviesbureaus', stelt hij. 'We zitten in het voortraject. Je probeert mensen kennis te bieden en oplossingen aan de hand te doen waarmee ze verder kunnen.' De wilde ideeën van Timmermans en zijn collega's moeten dan ook vooral worden begrepen als een poging om het denkkader

te doorbreken van mensen die zich bezighouden met natuur en stedelijke ontwikkeling. Want functionele natuur als een bebouwd ecoduct of een bebroede torenflat is geen sectoraal ecologisch, stedenbouwkundig, architectonisch, bouwtechnisch of milieutechnisch iets. De problemen zijn tegenwoordig complex en integraal. 'Het gaat er niet meer om of iets een ecologisch, een economisch of een landschappelijk probleem is', stelt Timmermans. 'De nieuwe economische dragers voor het landelijke gebied, de zorglandbouw, de ecologie, alles komt bij elkaar in regionale plannen.'

Blokkades

Wat veranderd is, is het schaalniveau waarop Alterra werkt. Van het snippergroen tussen de stoeptegels is de aandacht tegenwoordig verschoven naar 'groene metropolen', naar de manier waarop de stad zich ontwikkelt, niet alleen in en rondom de bebouwing maar ook daarbuiten, in het landelijk gebied. Timmermans ziet het als een belangrijke rol voor Alterra om de diverse belanghebbenden en hun wensen bijeen te brengen. 'Het ministerie van LNV zit met beleidsvraagstukken. Ontwikkelaars vragen zich af hoe ze projecten kunnen ontwikkelen. Gemeenten willen een mooi landschap. En de natuurorganisaties willen biodiversiteit. De truc is om daar één vraag van te maken in plaats van allemaal deelvragen. En dan zie je dat die partijen dat zelf ook wel willen, maar dat er allerlei blokkades zijn.' De laatste jaren houden Alterra-onderzoekers

zich steeds meer bezig met vragen uit de praktijk van bijvoorbeeld gemeenten, provincies en natuurorganisaties. 'We zijn steeds klantgerichter gaan werken, meer maatschappelijk, losser van de grote onderzoekprogramma's', zegt Timmermans. 'Daardoor konden we de vragen van de onderzoekprogramma's koppelen aan de praktijk van de losse, kleinere opdrachten.' Een voorbeeld is het onderzoekprogramma Groen Wonen, waarin Jos Jonkhof en Jan Bervaes een enorm netwerk aan bestuurders, politici, ambtenaren, bewoners en actievoerders hebben ontwikkeld door regelmatig excursies, werkbezoeken en kleine conferenties te organiseren. Daarbij werd duidelijk dat het ontwikkelen van groene woonmilieus door allerlei complexe regelgeving moeilijk te realiseren is, maar dat iedereen wel van goede wil is. Problemen zijn bijvoorbeeld dat groen altijd als laatste in een ontwikkelingsproject wordt meegenomen en zo een sluitpost is op de begroting, maar dat komt ook doordat de meerwaarde die bijvoorbeeld huizen krijgen als ze in het groen liggen, niet kan worden doorberekend in de huizenprijzen.

Prikkelende publicaties

'Door die blokkades te signaleren en oplossingen aan te dragen voor dit soort integrale problemen, breng je het weer een slag verder', stelt Timmermans. De onderzoekers werken nu in internationale Interreg-projecten. 'Ons is gevraagd om er een conceptuele slag overheen te leggen. De ene stad is bezig met de diameter van

Woonboot met moestuin: groen als integraal onderdeel van het stadsmilieu.

de rioolpijpen, de andere met hoe je bewoners erbij betreft, en dan is het allemaal nog afhankelijk van de cultuur van een land.' Daarnaast zoekt Alterra wetenschappelijke versterking in de samenwerking met Wageningen Universiteit. 'Enkele van onze onderzoekers promoveren nu bij de universiteit', aldus Timmermans.

Dat Alterra vooral sterk is in concepten en innovaties heeft ook nadelen, geeft Timmermans toe. 'Dat is vaak niet zo zichtbaar. Het duurt soms wel tien jaar voordat het manifest wordt. En dan doen anderen meestal de uitvoering. Maar onze ideeën over gifvrij onderhoud van groen zijn nu wel de norm. Onze visie 'Boeren voor Natuur' landt nu wel in bijvoorbeeld de Biespolder bij Delft. En onze concepten voor duurzame stedelijke ontwikkeling zie je nu terug in Ypenburg bij Den Haag en de Waalsprong bij Nijmegen.' Essentieel voor het onderzoek is daarom het onderhoud van het enorme netwerk van wethouders, ambtenaren, bewoners en andere betrokkenen. En de mindere zichtbaarheid is voor Timmermans en de zijnen ook de reden om regelmatig met prikkelende publicaties de publiciteit te zoeken. Daarbij is de rol van Boomblad of andere tijdschriften belangrijk, vindt hij. 'Een stukje in een tijdschrift, krant of het jaarverslag van Alterra helpt heel veel in het onderzoek. Daar kan geen wetenschappelijk onderzoeksrapport tegenop. Die leest niemand.' ■

Meer informatie: Wim Timmermans,
wim.timmermans@wur.nl of tel. (0317) 47 87 02.
Zie ook www.natuurendestad.nl.

